

Dr. J. Wesseling

De Afscheiding van 1834 in Zeeland

1834-'69

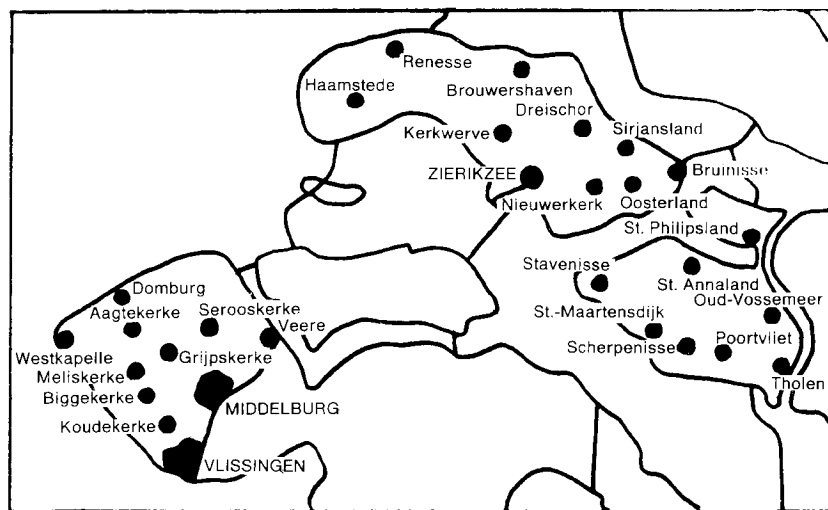
Deel II

Walcheren, Schouwen-Duiveland,
Tholen en Sint Philipsland

**STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2019**

Uitgeverij De Vuurbaak Barneveld

Dr. J. Wesseling

De Afscheiding van 1834 in Zeeland

1834-'69

Deel II

Walcheren, Schouwen-Duiveland,
Tholen en Sint Philipsland

**STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2019**

Uitgeverij De Vuurbaak Barneveld

Inhoud

Ten geleide – 7

Woord vooraf – 11

Walcheren – 13

- I Biggekerke-Meliskerke – 13
- II Middelburg – 38
 - A. Het begin – 38
 - B. De periode 1841-1856 – 58
 - C. De periode 1856-1869 – 77
 - D. De gemeente onder het kruis te Middelburg – 88
- III Veere – 98
- IV Vlissingen – 115
- V Sint Jan ten Heere – 131
- VI Serooskerke (Walcheren) – 139

Schouwen-Duiveland – 145

- VII Nieuwerkerk-Oosterland-Bruinisse (Duiveland) – 145
 - A. De eerste jaren 1836-'45 – 145
 - B. 1845-1869 – 153
- VIII Haamstede – 161
- IX Zierikzee – 177
 - A. Uit de voorgeschiedenis – 177
 - B. 1836-1841 – 187
 - C. 1842-1869 – 196

Tholen – 215

- X Oud-Vossemeer – 215
 - A. De eerste jaren – 215
 - B. Herleving – 230
 - C. De periode 1851-1869 – 235
- XI Tholen – 241
 - A. De eerste periode – 241
 - B. De tweede periode – 249
- XII Iets over afscheidingen in Poortvliet, Scherpenisse en Sint-Maartensdijk op Tholen – 258

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Wesseling, J.

De Afscheiding van 1834 in Zeeland : 1834-'69 / J. Wesseling. – Barneveld : De Vuurbaak
Dl. II: Walcheren, Schouwen-Duiveland, Tholen en St. Philipsland. – Foto's
ISBN 90-6015-797-4 geb.
SISO 258.1 284.2(492.91) '1834/1869' NUGI 644
Trefw.: Afscheiding (1834) ; Zeeland.

Copyright © 1989 Uitgeverij De Vuurbaak bv, Barneveld, The Netherlands.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without the prior written permission of the publisher.

Technische realisatie: Nedag Grafisch bedrijf, Barneveld.
Omslag: Bert Gort

ISBN 90 6015 797 4
NUGI 644

- A. Poortvliet – 258
- B. Scherpenisse – 263
- C. Sint-Maartensdijk – 265

Sint Philipsland – 269

XIII Sint Philipsland – 269

- A. Voorgeschiedenis en begin – 269
- B. De jaren 1839-1844 – 276
- C. De jaren 1844-1851 – 282

Register van persoonsnamen – 287

Ten geleide

Leven en werk van Jan Wesseling

De auteur van dit boek, doctor Jan Wesseling, heeft de verschijning niet mogen beleven. De familie verzocht mij een enkel woord over zijn leven en werk te schrijven. Aan welk verzoek door mij *zeer gaarne* wordt voldaan, ook om daarmee mijn overleden vriend, wiens leven ik ruim dertig jaar mocht volgen, te eren. Hij was niet alleen mijn vriend, maar ook mijn collega, eerst als leraar, daarna als publicist over de kerkhistorie van de negentiende eeuw, nader van de Afscheiding van 1834. Hoewel de lezer in de elf boeken die door Wesseling en in de acht delen door mijzelf geschreven over de Afscheiding, verschillen in vorm zal ontdekken, is toch dit het overeenkomstige: dat wij beiden de Afscheiding mochten zien als een reformatie van de kerk. Deze overtuiging verbond ons diep en gaf ons nagenoeg wekelijks stof tot gesprek.

Als leraar heeft Wesseling aan een brede schare kennis van en liefde voor de Nederlandse taal bijgebracht; mild was zijn oordeel over zijn leerlingen en hun prestaties.

Na het schrijven van *De geschiedenis van Axel* ontving hij, in 1966, *de erepenning der gemeente Axel in goud*.

Wesseling was een bescheiden mens, tevreden met de mogelijkheid stil en onopgemerkt te kunnen werken.

Zijn plotselinge overlijden – hij is midden in zijn arbeid weggenomen – heeft grote indruk gemaakt. De vraag kan gesteld: waardoor die grote indruk? Mijns inziens moet deze worden verklaard uit zijn gelijkmoedigheid, beter gezegd zijn standvastige blijdschap in zijn God, aan Wie hij van dag tot dag zijn werk opdroeg, en in Wiens hand hij ook zijn zorgen legde. Zijn diepe eerbied voor Gods Woord, zijn sterk geloof in onze Heere Jezus Christus de enige Verlosser en zijn trouw aan de belijdenis der Reformatie, deden hem handelen en schrijven zoals hij heeft gedaan.

We geven hieronder een korte schets van zijn leven en een overzicht van zijn publikaties.

Jan Wesseling werd 10 maart 1912 te Gouda geboren als zoon van Pieter Wesseling en Berber Snijder; hij overleed 23 mei 1989 te Groningen. Met zijn ouders verhuisde hij van Gouda naar Wildervank en vandaar naar Rotterdam. In Gouda en Wildervank was vader Wesseling onderwijzer, in Rotterdam leraar aan de Bijzondere Kweekschool, destijds gevestigd aan

het Haringvliet. In 1926 behaalde Wesseling het diploma MULO. In 1930 dat aan de kweekschool waaraan zijn vader was verbonden; negen weken later slaagde hij voor het examen l.o. Duits. Van 1 juli 1930 tot 31 augustus 1932 stond hij als onderwijzer voor een klas van de Groen van Prinstererschool te Rotterdam. In augustus 1931 behaalde hij de acte l.o. Engels. Wesseling verliet in 1932 het lager onderwijs, teneinde zich geheel te kunnen wijden aan de voorbereiding op het staatsexamen dat hem de toelating tot een alpha-faculteit aan de universiteit zou verschaffen. Hij slaagde voor genoemd examen in augustus 1934 en werd korte tijd daarna ingeschreven in de faculteit der letteren en wijsbegeerte aan de Rijksuniversiteit te Leiden. Op 6 juli 1939 legde hij met goed gevolg het doctoraal-examen af – met als hoofdvak Nederlandse taal- en letterkunde, bijvakken waren kunstgeschiedenis en nieuwe geschiedenis. Van september 1939 tot juli 1940 was hij als leraar verbonden aan het Christelijk Lyceum te Arnhem en van september 1940 tot augustus 1958 aan het ‘Petrus Hondius Lyceum’ te Terneuzen. Op 11 december 1940 trad hij te Rotterdam in het huwelijk met Annie van der Kooij, geboren in 1913 te Rotterdam. Uit dit huwelijk werden te Terneuzen vijf kinderen geboren.

Toen ook in Terneuzen binnen de Gereformeerde Kerk de strijd ontbrandde – in 1945 – kozen hij en zijn vrouw uit volle overtuiging voor de ‘Vrijmaking’. Wesseling diende zijn gemeente te Terneuzen, en ook daarna die te Groningen jarenlang als ouderling.

Aangezien kort na de oorlog de verbindingen van Zeeuws-Vlaanderen en de Nederlandse universiteiten uiterst moeilijk waren, zette Wesseling zijn studie voort aan de Staatsuniversiteit te Gent en promoveerde daar in 1949 op een proefschrift *Bilderdijk en Engeland*.

Toen in februari 1958 de roep tot hem kwam: kom naar de Gereformeerde Hogere Burgerschool te Groningen – zij was in 1957 opgericht – aarzelde hij, hierin door zijn echtgenote gesteund, niet lang en verbond zich per 1 september 1958 aan deze nog ongesubsidieerde instelling. Tot aan zijn pensionering, in 1977, bleef hij genoemde school – later Gereformeerd Lyceum – dienen als leraar Nederlands en geschiedenis.

De door hem geschreven boeken en (voornaamste) artikelen zijn de volgende.

Bilderdijk en Engeland, academisch proefschrift, Gent 1949

Kerkelijk leven in Hoek (Zld.) 1590-1840, Terneuzen 1952

De geschiedenis van Terneuzen, Terneuzen 1958 (tweede druk 1962)

Afscheiding en Doleantie in de stad Groningen, Groningen 1961

De geschiedenis van Axel, Groningen 1966

De Afscheiding van 1834 in Groningerland,

– deel I (De classis Middelstum), Groningen 1972

– deel II (De classis Appingedam en Pekela van de Afscheiden kerken), Groningen 1974

– deel III (De classis Groningen van de Afscheiden kerken), Groningen 1978

De Afscheiding van 1834 in Friesland,

– deel I (De classis Wanswerd (Dokkum) van de Afscheiden kerken), Groningen 1980

– deel II (De classes Drogeham (Drachten) en Leeuwarden van de Afscheiden kerken), Groningen 1981

– deel III (De classes Sexbierum (Franeker), Sneek en Tjalleberd (Heerenveen) van de Afscheiden kerken), Groningen 1983

‘De oefenaars Jelle Corvinus en Jan de Jong in Leeuwarden’, in M.J. Arntzen e.a., *Bezield verband*, Kampen 1984

‘De oefenaar in de kerken van de Afscheiding in de eerste jaren na 1834’, in D. Deddens, J. Kamphuis e.a., *Afscheiding – Wederkeer*, Haarlem 1984

De Afscheiding van 1834 in Overijssel,

– deel I (De classis Zwolle), Groningen 1984

– deel II (De classes Holten/Ommen), Barneveld 1986

‘Ds. J.J.A. Ploos van Amstel, voorman van de Doleantie in Friesland’, in D. Deddens, J. Kamphuis e.a., *Doleantie – Wederkeer*, Haarlem 1986

De Afscheiding van 1834 in Zeeland,

– deel I (De Bevelanden en Zeeuws-Vlaanderen), Barneveld 1988

– deel II (Walcheren, Schouwen-Duiveland, Tholen en St. Philipsland), Barneveld 1989

Haren (Gr.), augustus 1989

Dr. C. Smits

Dr. J. Wesseling, 10 maart 1912-23 mei 1989

Woord vooraf

Wij zijn blij en dankbaar, dat we nu ook het tweede deel van onze kerk-historische studie over de Afscheiding van 1834 in Zeeland hebben kunnen voltooien.

Evenals in het eerste deel het geval is, hebben we ons als tijdgrens gesteld 1869, het jaar van de vereniging tussen de Chr. Afscheidenen en de Kruisgemeenten.

Uiteraard gaat nu in de rij van lokale gemeenten Walcheren voorop, het eiland waar de legendarische *ds. Huibert Jacobus Budding* van Biggekerke de initiatiefnemer van de Afscheiding was (al hadden al in 1835 individuele personen in Zeeland zich aan de Hervormde kerk onttrokken).

Door *ds. Buddings* groot gezag en merkwaardige gaven van aanpak en welsprekendheid was hij de eerste paar jaar ontegenzeggelijk de leidinggevende figuur in de ontstane Afscheiden gemeenten in Zeeland. Hij was daar trouwens in het begin ook de enige dominee.

In het eerste deel is hij al in sommige hoofdstukken uitvoerig ter sprake gekomen (zie Goes). En ook in dit tweede deel wordt breed en gedetailleerd – o.a. aan de hand van ongepubliceerde persoonlijke brieven – op zijn activiteiten, die een onverwachte afloop hadden, ingegaan.

Daarom opent dit deel met de beschrijving van het ontstaan van de Afscheiding in de Hervormde gemeente van Biggekerke op Walcheren, waar hij zich op Goede Vrijdag 1836 (1 april) aan de Hervormde kerkorganisatie onttrok.

Na Biggekerke komen op Walcheren aan de beurt de Afscheiden gemeenten van Middelburg (waar *ds. Budding* nog enige jaren heeft gewoond), Veere, St. Jan ten Heere (Aagtekerke), Vlissingen en Serooskerke. In sommige van deze genoemde plaatsen zijn we even over de grens van 1869 heengewipt, omdat daar omstreeks dit jaar Chr. Gereformeerde kerken zijn ontstaan (zoals de naam na de vereniging van 1869 was geworden). Op Schouwen komen aan bod: Haamstede en Zierikzee. Op Duiveland: Nieuwerkerk-Oosterland-Brunisse. Op Tholen: Oud-Vossemeer, Tholen en Poortvliet, Scherpenisse en St. Maartensdijk. En op Sint Philipsland de plaats met dezelfde naam.

Telkens is ook aandacht geschonken aan vroeger of later ontstane Kruisgemeenten (tot 1869). Af en toe komen enkele Ledeboeriaanse gemeenten – de gemeenten van *ds. Pieter van Dijke* en *ds. Daniël Bakker* – ter sprake, maar slechts zijdelings, want we hebben ons beperkt tot de historie van de Chr. Afscheidenen en de Kruisgemeenten.

Het is hier de plaats een speciaal woord van dank te richten tot een aantal personen. In de eerste plaats noemen we *G. Lievaart* te Aduard (Gr.), die ons zeer bij de studie van primaire ongedrukte bronnen heeft geholpen en ook weer het register samenstelde.

In de tweede plaats de archiefconsulente van de Gereformeerde Kerken op Walcheren, *mevr. C. Zuidweg-van Dorst* te Vlissingen, die ons op deskundige wijze aan een aantal belangrijke gegevens heeft geholpen.

Verder zijn er de gemeente-archivarissen van Middelburg, Veere en Tholen, resp. *drs. P.W. Sijnke*, *A. Prinsen* en *J.P.B. Zuurdeeg*, die ieder voor zijn territorium ons belangrijke informatie hebben verstrekt. In dit rijtje passen zeker ook de streekarchivaris van Schouwen-Duiveland en Sint Philipsland, namelijk *H. Uil* en zijn adjunct-streekarchivaris *G.C. Groenleer*, beiden te Zierikzee.

Wat de Afscheiding op Duiveland en in Zierikzee betreft, van belang was voor ons de onuitgegeven doctoraal-scriptie van *drs. A.J. Rotte* te Aalten; een aantal gegevens daaruit heeft hij in enige tijdschrift-artikelen gepubliceerd.

Heel profijtelijk voor onze studie was ook, dat *J. Mastenbroek* te Gouda, bibliothecaris van de Gereformeerde Gemeenten te Rotterdam, onmiddellijk klaar stond om ons het inzien van zeldzame geschriftjes en boeken mogelijk te maken. Zoals ook *A. Wiggers* van het Documentatiecentrum Zeeuws Deltagebied te Middelburg en *drs. J. van Gelderen* te Kampen dit deden.

En waar zou de schrijver blijven, als hij niet uit het voor zijn doel uiterst belangrijke Rijksarchief te Middelburg had kunnen putten? En uit de archieven van de diverse burgerlijke gemeenten?

Tenslotte noemen we nog twee namen: *C.J. de Kruijter*, archivaris van de Gereformeerde Kerken in Nederland te Leusden en *A.J. Barth* van het gemeente-archief te Goes. Beiden waren figuren op de achtergrond, maar die ieder op zijn eigen wijs er veel toe hebben bijgedragen het slagen van deze studie mogelijk te maken. Laatstgenoemde vooral door zijn nimmer aflatend enthousiasme voor de regionale geschiedschrijving.

In de aantekeningen onder de diverse hoofdstukken zal de lezer nog meer namen vinden van personen, aan wie wij belangrijke informatie hebben te danken.

Groningen, april 1989

De schrijver

Walcheren

I *Biggekerke-Meliskerke*

Van de wel tien plaatsjes op Walcheren, waarvan de naam eindigt op *-kerke* heeft het dorpje *Biggekerke* in de vaderlandse kerkhistorie van de 19e eeuw een zekere bekendheid gekregen. Dit was het gevolg van het optreden van de jonge *ds. Huibert Jacobus Budding*, die beschouwd kan worden als de initiatiefnemer van de Afscheiding in Zeeland in 1836. Over zijn activiteiten in Biggekerke zal het in dit hoofdstuk voornamelijk gaan.

Biggekerke, op het eerste gezicht een merkwaardig aandoende naam (maar er zit toch een persoonsnaam in verborgen) ligt 8 km. ten westen van Middelburg, dichtbij de smalle duinenrij en de zee.

Het overgrote deel van de inwoners van dit agrarisch dorpje was rond 1830 Hervormd en bezocht de diensten in de oude kerk met haar korte stoere toren. Veel wisseling van predikanten hadden de ouderen onder hen niet gekend, want toen de 24-jarige Budding op 14 december 1834 als beginnend predikant in Biggekerke was bevestigd, waren hem in bijna 80 jaar nog maar 3 dominees voorafgegaan. Eerst vader en zoon *Clinge* en vervolgens *Johannes van Ree*, welke laatste nauwelijks was verschenen of hij was ook al weer verdwenen. Uiteraard had dit zijn reden, waarover straks. Over elk van hen een enkel woord.

In mei 1755 was de 26-jarige *Samuel Everhardus Clinge* Hervormd predikant in Biggekerke geworden. Niet minder dan 51 jaar zou hij daar blijven: tot september 1806. Toen overleed hij aan verval van krachten, ruim 77 jaar oud, nalatende een „bitter bedroefde weduwe” en een enige zoon, die in *Leiden* nog niet afgestudeerd was.

In zijn kort ‘in memoriam’ lezen we verder nog, dat hij langer dan een halve eeuw in Biggekerke „het zalig Evangelie der verzoening” had verkondigd. Hoewel hij tijdens zijn dienstperiode meer dan één beroep had gekregen, was hij toch steeds zijn eerste gemeente trouw gebleven.

Bij de vermelding van zijn levensloop kon niet in bijzonderheden worden getreden, want de overledene had altijd een uitgesproken hekel aan „lange Boekzaalberigten” gehad. Er zou anders stof te over zijn geweest! Tot zover het bericht.¹

Vier jaar na zijn overlijden volgde zijn 23-jarige zoon *Jan Thomas Wernldy Clinge* zijn vader op als Hervormd predikant in Biggekerke (11 november 1810). Zijn diensttijd in het Walcherse dorp zou 21 jaar duren: in november 1831 overleed hij plotseling, ruim 44 jaar oud „nalatende eene bij hem inwonende hoog bejaarde moeder van 77 jaren”.

Hij was ongehuwd gebleven.

In totaal was de Hervormde gemeente van Bekerke – zoals de naam in de volksmond luidt – dus 72 jaar door vader en zoon Clinge gediend.²

De vacature zou dit keer niet lang duren, want op 15 juli 1832 kon de opvolger van de overleden ds. Clinge jr. reeds in Biggekerke worden bevestigd door ds. *S. Luijmes* van Westkapelle. Het was de 43-jarige *Johannes van Rhee*, gekomen van Cadzand in westelijk Zeeuws-Vlaanderen. Biggekerke was zijn 5e gemeente. „Een groot aantal hoorders” woonde zijn intree bij „en alles liep naar genoegen af”.³

Maar ‘naar genoegen’ bleef het niet, integendeel. Hoewel hij nog geen 2 jaar in Bekerke zou staan, kwamen er voor hem en de gemeente toch tumultueuze maanden, waarin de hartstochten oplaaide. De oorzaak hiervan was zijn felle oppositie tegen de „zoogenaamde Evangelische gezangen”. In zijn en veler ogen waren ze lang niet allemaal zo evangelisch.

Op de kansel was ds. Van Rhee een ‘redenaar’, zoals het volk het wel pleegt en placht te zeggen. Uit de omliggende dorpen, zelfs uit Middelburg, gingen velen op zondag die gevierde redenaar beluisteren. Niet in de eerste plaats omdat hij met zijn zware stem over veel preek talent beschikte, maar vooral ook, omdat hij onder woorden bracht, wat toen in veler hart leefde: het verzet tegen het zingen van Evangelische gezangen in de eredienst. De Bekerker dominee deed die weerzin, wekte ze zelfs op en gaf leiding aan de oppositie. Nagenoeg nooit gaf hij deze gezangen vanaf de preekstoel op om te zingen. En toch moest dit volgens het classicaal bestuur van Middelburg wel gebeuren.

In mei 1833 – ds. Van Rhee stond dus nog geen jaar in Biggekerke – kwam de eerste botsing. Het classicaal bestuur had in Biggekerke ‘insubordinatie’ (verzet tegen het wettig kerkelijk gezag) geconstateerd en riep de kerkeraad van ds. Van Rhee ter verantwoording. Het ging toch niet aan, dat de kerkeraad maar toeliet, dat zijn dominee weigerde uit de Evangelische gezangen te laten zingen. Er kwam een hele correspondentie op gang, die geen oplossing bracht. Van Rhee bleef op zijn stuk staan.

Het classicaal bestuur verklaarde hem nu schuldig aan verstoring van de goede orde in de kerk door overtreding van de kerkelijke reglementen en verordeningen, en stelde hem – als hij hardnekkig de verkeerde koers bleef volgen – schorsing of afzetting als predikant in het vooruitzicht.

Het mocht niet baten. De hele kerkeraad van Biggekerke, onder leiding van ds. Van Rhee, bleef weigeren gezangen te zingen. Een bijkomstige bijzonderheid was dat ds. Van Rhee de gemeenteleden die aan het Avondmaal wilden deelnemen niet liet opstaan om te antwoorden op de vier vragen die – althans volgens een synodale bepaling van 1817 – behoorden te worden gesteld na de voorbereidingspreek voor het H. Avondmaal. Ds. Van Rhee liet de vragen achterwege.⁴

In de classisvergadering van 20 februari 1834 kwamen de moeilijkheden in Biggekerke weer aan de orde. Maar er was plotseling een mogelijkheid ontstaan om aan de diep ingrijpende en pijnlijke beslissing van afzetting te ontsnappen: op zondag 5 januari 1834 had ds. Van Rhee namelijk vanaf de preekstoel meegedeeld, dat hij een ontvangen beroep van de gemeente te *Veen* (N.Br., classis Heusden) zou aannemen, in afwachting van de vereiste goedkeuring.⁵

De classisvergadering van 26 maart '34 oordeelde nu, dat het wijs zou zijn de zaak-Van Rhee voorlopig „niet voort te zetten”. En toen later ds. Van Rhee beloofde zich aan de kerkelijke reglementen te zullen houden stond niets zijn vertrek naar *Veen* meer in de weg.⁶

Op 22 juni '34 kon hij zijn afscheid van Biggekerke preken, wat hij deed met Jer. 17:16⁷. Vooraf was hij van de classis Middelburg en van de gemeente Biggekerke ontslagen „door de classisafgevaardigde ds. H.M. Bouvin van Koudekerke in aanwezigheid van de consulent ds. B. Fijnebuik te Zoutelande”.⁸

Wie moest echter de opvolger worden van ds. Van Rhee, wiens kort verblijf in Bekerke zo tumultueus was verlopen? Als het even kon, vond de kerkeraad, iemand die in dezelfde geest preekte, dus een ‘rechtzinnige’.

Maar wie?

Op de laatste zondag van augustus 1834 had de 24-jarige Budding in Biggekerke gepreekt over Joh. 5: 24: „Voorwaar, voorwaar, zeg ik u, die mijn woord hoort en gelooft, Hem, Die mij gezonden heeft, die heeft het eeuwige leven en komt niet in de verdoemenis, maar is uit de dood overgegaan in het leven”. Hij was de gemeente zo goed bevallen, dat nog dezelfde dag een commissie met de consulent ds. Fijnebuik te Zoutelande contact opnam om aan de regering van *Vlissingen* „als medestemmend ambachtsheer” te verzoeken een deputatie uit haar midden af te vaardigen om zo spoedig mogelijk tot een beroep te kunnen overgaan. Terloops merken we hier op dat de consulent ds. Fijnebuik zeer rechtzinnig was en later zelfs nog een poosje Afgescheiden predikant is geweest (in Schiedam en Zwolle).

En inderdaad, op maandag 8 september, 's middags om 12.00 uur, was er een buitengewone kerkeraadvergadering onder voorzitterschap van ds. Fijnebuik. Alle kerkeraadsliden waren aanwezig, ook twee afgevaardigden uit *Vlissingen*, namelijk burgemeester J.J. Becker en de secretaris, A. van der Swalme.

Men besloot de gewone beroepingsprocedure te volgen, d.w.z. via een groslijst (waarop een groot aantal namen prijkte) werd eerst een 6-tal en daaruit weer een 3-tal geformeerd. Dit laatste tal bestond uit *H.J. Budding*, kandidaat bij het provinciaal kerkbestuur van Utrecht, *ds. B. Fijnebuik* te Zoutelande en *ds. J.F.W. Köningsfeldt* te Meliskerke c.a.

Het eindresultaat was, dat *Huibert Jacobus Budding* werd beroepen met alle stemmen van kerkeraadsliden en ambachtsheer⁹.

Lang hoefde hij zich niet te beraden. Precies een week later nam hij het beroep naar Biggekerke al aan.

We schreven al, dat hij daar op de laatste zondag van augustus 1834 als proponent had gepreekt. Bij die gelegenheid had hij niet alleen kennis ge-

maakt met de kerkeeraadsleden in Biggekerke, maar was ook in contact gekomen met Middelburgse 'vrienden', o.a. met de kruidenier *Marinus Noels* en zijn vrouw, die een winkel dreven in de Lange Delft (hoek Reigerstraat). Budding was zelfs bij hen op bezoek geweest. Het echtpaar zou in het voorjaar van 1836 tot de eerste Afscheidenen in de Zeeuwse hoofdstad gaan behoren (zie hoofdstuk Middelburg).

De dag nadat Budding het beroep had aangenomen, schreef hij vanuit *Rhennen* – de plaats waar zijn vader woonde – een brief aan Noels, gedateerd 16 september 1834.

Hierin bedankte hij het echtpaar Noels voor „het gulle en vriendelijke ont-haal, dat ik te uwent heb mogen genieten. Hoezeer ik daardoor ben verrast geworden kan ik niet beter uitdrukken dan door te zeggen dat ik mij bij u te huis gevoelde”.

Mocht het Gods wil zijn „dat ik te Bêkerke als Leeraar geplaatst werd, dan biede ik nogmaals van harte mijne vriendschap aan; mijn hart en huis zullen dan ook voor ul. inzonderheid als de eerste vrienden die ik in Middelburg heb leren kennen, geopend staan”.

„Daar ik uit uwen brief bemerkte, dat uwe verwachtingen reeds vrij hoog gespannen staan, durve ik verder niets te beloven.”¹⁰

In de laatste woorden schemert al een gunstige beslissing door, maar natuurlijk moest de kerkeeraad van Biggekerke het als eerste officieel weten. In die dagen ontving Noels ook een schrijven van de Amsterdamse boekverkoper-uitgever *J.H. den Ouden*, die veel in Reveilkringen verkeerde en o.a. een heruitgave verzorgde van werken van enige 'oude' stichtelijke schrijvers. Voor zaken moest hij wel eens in Middelburg zijn, waar hij ook contacten had met de Middelburgse 'kring' van Noels, Willem Brombacher e.a.

Hij kende Budding. Op 17 september 1834 had hij een brief „van mijn vriend Budding” ontvangen met de mededeling, dat deze het beroep naar de gemeente van Biggekerke had aangenomen. Onmiddellijk had hij Budding gefeliciteerd en stuurde naar Noels ook „eenige letteren in antwoord”.

Uit zijn woorden zouden we kunnen afleiden, dat hij (Den Ouden) de man is geweest, die zijn vriend Budding als opvolger van ds. Van Rhee in Biggekerke had aanbevolen.¹¹

Verhuizing

Budding moest dus nu naar Biggekerke verhuizen. Dat dit heel wat beslommeringen met zich meebrengt, spreekt vanzelf. De pastorie had hij nog „maar terloops” gezien. Daarom wilde hij graag inlichtingen over de vertrekken in zijn toekomstige pastorie; over het aantal schuiframen en vensterramen, over de kamer „welke voor de beste gehouden wordt”, over de plaatsen waar 'huisraad' en 'tafelgereedschap' konden worden opgeborgen. En hoeveel bedsteden waren er in de pastorie?

Een belangrijk punt voor de vrijgezel Budding was ook: hoe kreeg hij iemand „geschikt van humeur, eerlijk en zindelijk” om „als dienstmeid of huishoudster” dienst te doen? Want hij wist nog niemand, die met hem meeding om de huishouding te doen. Zijn zuster had trouwplannen en zijn

'lieve Tante' was al te oud om nog mee te gaan. Wel waren er een paar meisjes, die als dienstmaagd met hem mee wilden naar Zeeland, maar die vond hij te jong. Voorlopig wilde hij het met een dienstmeisje doen, maar dan wel met iemand, die 40 jaar of wat ouder was.

Verder informeerde hij of er in Middelburg ook gelegenheid was „om groove meubelen, tafels, een ledikant, spiegels enz. te kopen”.¹² Met het dienstmeisje kwam het al gauw in orde. In een volgende brief¹³ bedankte Budding Noels en zijn vrienden voor de door hen met zoveel moeite opgezochte dienstmaagd. Allen raadden hem aan haar te huren. Zijn tante vond het een groot pluspunt, dat dit meisje zo lang in één huishouden had gediend. Wel was ze volgens Budding nog wat aan de jonge kant – hij had liever een „wat bejaarder dienstmaagd” gehad – maar met de woorden „het schijnt in 's Heeren weg te zijn, dat ik deze zal hebben” accepteerde hij de keus.

Wat de verhuizing zelf betreft, met het oog op de naderende winter durfde hij met het versturen van zijn vrachtgoed ('pakkage') niet langer te wachten. Zijn verhuisspullen zouden vrijdag 31 oktober 1834 bij de 'beurtman' op Rotterdam worden ingeladen en daar vervolgens overgeladen op de Middelburgse beurtschipper.¹⁴

Brandstof voor de komende winter wilde hij graag via Pieter Wijnand (de zwager van Noels in Biggekerke) bestellen: een vracht of drie turf, een paar vrachten zwaar hout en één vracht lichter soort. Van een kachel moest hij niet zoveel hebben; hij had liever een open haard en daarom had hij geen 'steenkolen' nodig. In geval van nood kon hij altijd nog een partijtje uit Middelburg laten komen.

En o ja, dat was hij bijna vergeten: men moest voor hem nog een paar zakken 'Tholense' aardappels kopen. Dat waren blijkbaar beste. Tegelijk met Budding, of anders kort daarop, is naar Biggekerke meegekomen juffrouw Van Nas, de tante van Buddings zwager (dus geen familie), iemand van middelbare leeftijd. Ze is Budding altijd trouw gebleven¹⁵.

Het was inmiddels zondag 15 december 1834 geworden, toen Budding door de consulent ds. B. Fijnebuik als predikant in Biggekerke werd bevestigd. Aan de handoplegging namen deel een aantal collega's uit de genabuurde gemeenten: ds. *H. Bouvin* te Koudekerke, *P. Steenmeijer* te Ritthem, *G. Waller* te Middelburg en *H.J. Calkoen* te St. Laurens en Brigdamme.

Met een preek over Openbaringen 1:8 aanvaardde Budding zijn ambt („Ik ben de Alpha en de Omega, het begin en het einde, zegt de Heere, die is en die was en die komen zal, de Almagtige”).¹⁶ De jonge Budding stond nog maar nauwelijks een maand in Bekerke, toen hij, op 19 januari 1835, zijn 25e verjaardag vierde. Dit feest was voor zijn prille Middelburgse vrienden *Marinus Noels* en diens vrouw *Janna Wijnand* aanleiding hem naar de gewoonte van die dagen een „hartelijke zegenwensch” op rijm te overhandigen, in totaal 76 regels lang.¹⁷

We citeren uit dat gedicht (nu ja) enkele regels:

Ja vijf en twintig Jaar is 't heden
Dat God U op deez aarde bragt

En weinig dagen is't geleden
Dat God U riep op Sions wagt.
Wat samenloop van wond're dingen,
Wat diep geheim hier ook in ligt
't Kortzichtig oog zal 't nooit doordringen
Dan op Gods tijd. En bij Gods ligt.

Het slot was getekend: U Ew's alle Heil toewenschende vriend en vriendin
M. Noels en *J. Wijmand*.

Weinig konden zijn hem feliciterende vrienden toen nog voorzien, dat ds. Budding ruim 15 maanden later zijn ambt in Biggekerke al weer zou neerleggen. Hieraan moeten we echter toevoegen, dat Budding en Noels, tot aan de dood van laatstgenoemde, vrienden zijn gebleven.

Wanneer we de Hervormde kerkeraadnotulen uit het begin van Buddings dienstperiode in Biggekerke doorlezen, dan valt aanvankelijk weinig opvallends te noteren. Het kerkelijk leven ging zijn normale gang en van spanningen was nog geen sprake. Er moesten enkele censuurgevallen worden behandeld, het Avondmaal werd op geregelde tijden gevierd en op 8 februari 1835 werden enige ambtsdragers bevestigd, namelijk de ouderlingen *Lourens Louwerse* en *Jan Jansse van Sparrentak*, met de diakenen *Leunis Krijger* en *Zacharias Koene*.

De precieze Budding ontdekte enige onnauwkeurigheden in het doopboek, door zijn voorganger ds. Van Rhee bijgehouden. Bij het controleren van het lidmatenboek bleek de gemeente 197 belijdende leden te tellen. Over gebrachte huisbezoeken werd regelmatig gerapporteerd. In mei '35 werd de kerkvisitatie gehouden met als resultaat: alles in orde bevonden. Maar in november '35 begon het onrustig te worden. Uit de Hervormde kerkeraadnotulen – door ds. Budding zelf opgesteld – blijkt, dat in november '35 en de volgende maanden de onrust steeds meer toenam in de Hervormde gemeente van Biggekerke, vooral doordat ds. Budding sterk polariserend ging optreden. Dit straalde bovendien uit tot in de omliggende gemeenten, waarin ook sommige lidmaten niet meer aan het Avondmaal deelnamen en wegbleven uit hun kerkdiensten, omdat ze zich „om grondige redenen” – aldus Budding in de notulen – niet meer konden verenigen „met het tegenwoordige kerkbestuur en derzelve Predikanten”.

Op 3 januari '36 zou van de preekstoel worden afgekondigd, dat zulke leden van genabuurdemeenten zich bij ds. Budding of de ouderlingen in Biggekerke moesten melden, ook al stonden hun namen niet in het lidmatenboek van Biggekerke ingeschreven. En enkele dagen later bleken na kanselafkondiging de volgende personen toestemming te hebben gekregen als gast aan het Avondmaal van 10 januari '36 deel te nemen: *Ernst Moorhof*¹⁸, *Pieter van den Berge* van Oostkapelle, *de huisvrouw van C. Hartman* en *J. Post* te Middelburg, die daar al 10 jaar niet aan het Avondmaal was geweest.

Was de kerkelijke storm tijdens ds. Van Rhee in Biggekerke nog niet in volle hevigheid losgebarsten en na diens vertrek zelfs wat gaan liggen, on-

der ds. Budding zou deze opnieuw opsteken en zelfs tot een kerkscheuring leiden. We gaan het in een aparte paragraaf behandelen, waarbij we niet alleen gebruik maken van de Hervormde kerkeraadnotulen, maar vooral van een door ds. Budding in de zomer van 1836 grotendeels eigenhandig opgesteld verslag van de gebeurtenissen.

Per 1 april 1836 had hij zijn ambt in Biggekerke echter al neergelegd. Onder de titel van het verslag zette hij drie teksten uit het bijbelboek Openbaringen van Johannes, waarvan de laatste was Openbaring 1:3. Dit was ook zijn intreetekst in Biggekerke geweest.¹⁹

Het begin

De eerste paragraaf in het manuscript heeft tot titel: *Eerste grondvesting der Gemeente*. We putten hieruit het volgende: Langzamerhand – vooral na 1816 – was in de „Gereformeerde Kerk van Nederland” een bestuur „ingesloten” dat alleen nog maar „op menselijk goeddenken en geenszins op Gods Woord was gegrond”. Hoewel individuele lidmaten enkele „graag getrouwe Leeraren” en ook sommige gemeenten protesteerden tegen de onwettig ingevoerde nieuwe psalmberijming van 1773, tegen de invoering van de Evangelische Gezangen in 1806 en later tegen het opleggen van de Reglementen van het Nederl. Herv. Kerkgenootschap in 1816, het mocht echter niet baten. Het verzet werd „als vermoord door polityke overmagt, of niet gehoord”.

De Heere had over land en volk als het ware een geest van diepe slaap gebracht, een schijngodsdienst, die de oorzaak van de verblinding was geweest (Jes. 29:10). Voor de godzaligen, die behoorden tot het huis van David en voor de inwoners van het geestelijk Jeruzalem was de vaderlandse kerk een ander 'Babel' geworden, dat men moest verlaten (Jer. 51:9, 10). Die 'roepstem' werd in de meeste gewesten van „ons oud-Nederland” gehoord, vooral die van 1 november 1834 (de datum waarop ds. H.P. Scholte zich met het overgrote deel van zijn gemeente Doeveren-Genderen (N.Br.) afscheidde van de Hervormde kerk: „Gaat uit van Babel, vliedt van de Chaldeeën”.

Budding en *Scholte* correspondeerden met elkaar²⁰. En toen de 30-jarige, afgezette ds. Scholte op maandag 16 november 1835 in Middelburg moest zijn om zich daar in appèl te verdedigen tegen een vonnis door de rechtbank te 's Hertogenbosch begin september tegen hem uitgesproken, logeerde hij bij ds. Budding.²¹

In *Groningen* en *Noord-Brabant* – zo vervolgt ds. Budding zijn verslag – waren het resp. *H. de Cock* en *H.P. Scholte* „wier ijver en getrouwheid eerst met schorsing, later met afzetting en uitwerping uit de Synagoge werd beloond”.

Later volgden ds. *A. Brummelkamp* in Gelderland, ds. *S. van Velzen* in Friesland en ds. *Gezelle Meerburg* te Almkerk (N.Br.). Het werd nu meer en meer duidelijk, dat de 'getrouwen' moesten kiezen. Budding beroept zich hiervoor op een passage in het in die tijd en later ook nog wel veel gezag genietende werk *Redelijke Godsdienst* van *Wilhelmus à Brakel*: „Als de Heere vervolgingen brengt over de Kerk door de wereld, als dwalingen stijf

doorgezet worden in de kerk en als men verdrukt en vervolgt zulke Predikanten en anderen die de waarheid en de godzaligheid voorstaan, kantet u dan tegen die en blijft een gezelschap dergenen, die den Heere vrezen en Zijne waarheid belijden".²²

Budding schrijft verder, dat hij zelf ook was begonnen te strijden „tegen den leugen en afval onzer dagen” in het Nederl. Hervormd kerkgenootschap.

Al vanaf zijn bevestiging in Biggekerke op 15 december 1834 – de Afscheidingen van ds. De Cock en ds. Scholte in resp. de provincies Groningen en N. Brabant waren slechts weinige weken eerder een feit geworden – had hij partij gekozen voor hen, die vervolgd en onderdrukt werden, omdat ze Christus en zijn waarheid beleden. Dit had er toe geleid, dat hij het volgende jaar vanaf eind november 1835 geregeld in wekelijks gehouden bidstonden was voorgegaan, de hele winter door, „niet zonder kennelijken zegen voor 's Heeren volk”.

Een uiting van zijn verzet tegen „het antigereformeerde Kerkbestuur” was ook geweest, dat hij gestopt was met het laten zingen van Evangelische gezangen, eerst in de wekelijks gehouden bidstonden, vanaf 6 december 1835 ook in de zondagse kerkdiensten.

Een week later had hij aan het eind van de morgendienst het gezangboek zelfs van de preekstoel meegenomen en het in een kast in de consistoriekamer gedeponeerd. Wat men met de andere nog in de kerk aanwezige gezangboeken wilde doen, moest ieder zelf maar weten. Dat de gezangboeken later door de kerkeraad plechtig op het kerkhof bij de kerk zijn begraven – zoals J.H. Gunning in zijn biografie van ds. Budding vermeldt – blijkt uit niets en berust op legendevorming, zoals er over Budding wel meer sterke verhalen in omloop zijn. Waarschijnlijk is hier verwarring in het spel met de al even 'aparte' ds. Ledeboer in Benthuizen (Z.H.) die inderdaad de reglementenbundel en het gezangboek in zijn pastorietaanbouw begraf.²³

Met die laatste radicale maatregel – het weghalen van het gezangboek uit de kerk – waren niet alle kerkeraadsliden het eens geweest, bang als ze waren voor de gevolgen. Hun protest tegen de gezangen had zich beperkt tot het niet meer meezingen daarvan in de kerkdiensten.²⁴

Daarom handelde ds. Budding enkele maanden later dan ook volslagen op eigen verantwoordelijkheid, toen hij per 1 april 1836 (Goede Vrijdag) de bevoegde kerkelijke instanties schriftelijk mededeelde, dat hij brak met het classicaal bestuur van Middelburg en met het Hervormd kerkgenootschap in het hele land. Deze beslissing was een antwoord op een schrijven van het classicaal bestuur, waarin bedreigd werd hem als predikant af te zetten. Volgens Budding vertoonde het Hervormd Kerkgenootschap niet één kenmerk meer van de heilige, algemene, christelijke Kerk Dit was krasse taal. Budding schreef trouwens altijd absoluut en radicaal.

Tevens legde hij zijn 'post' als predikant bij het Hervormd Kerkgenootschap en de Hervormde gemeente van 'Biggekerke en Crommenhoeke' neer.

Dat hij nu ook geen traktement meer ontving, althans daarvan niet zeker meer was, derde de vrijgezel niet. Om geld voor zichzelf had hij nog nooit gegeven.

Natuurlijk moest hij ook zijn kerkeraad van deze ingrijpende, persoonlijke beslissing op de hoogte stellen. Hij deed het als volgt: op die vrijdag voor Pasen verzocht hij de hele kerkeraad bij hem in de pastorie te komen. Op diaken Zacharias Koene na, kwamen ze allen. Ieder voelde, dat er iets uiterst belangrijks stond te gebeuren. Eerst liet Budding het schrijven van het classicaal bestuur zien, twee dagen geleden ontvangen, met het verzoek binnen 14 dagen te antwoorden op de vraag of hij van plan was zich te houden aan wat Budding smadelijk noemde „...wet, orde en regel buiten en tegen Gods Woord”.

Ook las Budding zijn kerkeraadsliden het door hem verzonden antwoord voor, met de daarin door hem genomen beslissing, namelijk om te breken met het Hervormde kerkgenootschap. Verder deelde hij zijn gespannen luisterende ambtsdragers met nadruk mee, dat hij indertijd „wettig en mitsdien van God zelve” als predikant in Biggekerke was beroepen.

Daarom bleef hij zich verbonden voelen met allen, die aan de gereformeerde belijdenis en kerkenorde wensten vast te houden, met verwerping van het „anti-Gereformeerde Bestuur van het Nederlandsch Hervormd Kerkgenootschap”. Tenslotte deelde hij nog mede, dat hij aansluiting wilde zoeken bij de reeds Afscheiden gemeenten. Bovenstaande woorden en verklaringen klonken op die gedenkwaardige 1 april 1836 in de Hervormde pastorie van Biggekerke.

Hij zei er nog bij, dat hij niet eerder weer in Biggekerke zijn ambtelijk werk zou verrichten dan nadat de broeders hem duidelijk hadden gemaakt, dat ook zij zich gebonden bleven voelen aan de besluiten van de synode van Dordrecht 1618/1619. En daarmee was het eenzijdig gevoerde gesprek afgelopen. Zijn kerkeraadsliden konden gaan.

Hoe reageerden de kerkeraadsliden en de gemeente nu op Buddings beslissing? Want er was een heel nieuwe en uiterst verwarde situatie ontstaan. Budding zelf was inmiddels immers uit Biggekerke vertrokken, en preekte links en rechts voor Afscheiden groepen in Holland en Utrecht. Hem kon men dus ook al niet meer om advies of verduidelijking vragen. Ze moesten dus volkomen zelfstandig handelen in kerkelijk gezien uiterst moeilijke omstandigheden. Wat zal het dorp gegonsd hebben van geruchten, waaruit sympathie, maar ook wel medelijden of leedvermaak gesproken zal hebben. Wat toch te denken van een dominee, die op het hoogtepunt van een kerkelijke crisis zo maar voor onbepaalde tijd naar elders vertrok. Achteraf zou blijken, dat het bijna vier maanden zou duren, voordat Budding zich weer in Biggekerke vertoonde.

Op woensdag 27 april '36 – bijna 4 weken na Buddings vertrek – werd er een gemeentevergadering gehouden bij Pieter Wijnand, de boer van Krommenhoeke, om orde op de kerkelijke zaken te stellen in het kader van de pas ontstane Afscheiden kerk.

Uit de door ds. Budding zelf geschreven notulen – hij was zelf niet aanwezig geweest – blijkt, dat present waren: *Pieter Wijnand, Job Wisse, Jan Jansse van Sparretak, Jacobus Konraad, Jan Lijnsse Zachariasse* en *Stefanus P. Kesteloo*.

Nadat *S. Kesteloo*²⁵ op verzoek de vergadering had geopend „met aanroeping van den Naam des Heeren”, ging men over tot het kiezen van 2 ‘voorlopige’ ouderlingen en een scriba. Dit werden *Job Wisse* en *Jacobus Konrad* en *P. Wijnand* (scriba). Onder aan de notulen schreef Budding nog eigenhandig de beide verzen uit Pred. 12: „Van alles dat gehoord is, is het einde der zake: Vreest God, ende houdt zijne geboden: want dit betaamt alle menschen. Want God zal ieders werk in 't gerigte brengen met al dat verborgen is, 't zij goed of 't zij kwaad” (vers 13 en 14).

Bijna 4 maanden later – op vrijdag 29 juli '36 – was ds. Budding eindelijk weer in Biggekerke terug en twee dagen later – zondag 31 juli – preekte hij weer, nu natuurlijk niet meer in de Hervormde kerk, maar in de schuur van *Job Wisse* op de hofstede ‘Grijpskerke’. Zowel 's morgens, 's middags als 's avonds over een vers uit het eerste hoofdstuk van *Hooglied* (resp. vers 7,8 en 5c).

De donderdag daarop – 4 augustus 1836 – was er bij *Jacobus Konraad* aan huis een vergadering met het doel een overzicht te krijgen van de pas ontstane gemeente om deze vervolgens beter te kunnen organiseren. Aan de uitnodiging hadden 18 personen gehoor gegeven.

Boerderij 'Grijpskerke' van *Job Wisse* bij Biggekerke.

Alle aanwezigen legden plechtig de verklaring af „dat zij zich wenschen te verbinden aan de ware Gereformeerde kerk, overeenkomstig met hunne eenmaal afgelegde Belijdenis”.

Alleen *Adriana Moens* kon nog niet ingeschreven worden, omdat ze voor de kerkeraad nog geen geloofsbelijdenis had afgelegd. Verder sloten zich – na afscheiding van de Hervormde kerk – bij de gemeente van Biggekerke aan *P. Polderman*, terwijl *Jacob Melis* van *Grijpskerke* verklaarde dat ook graag te willen doen, omdat er in zijn woonplaats nog geen Afscheiden gemeente bestond. Hij was president-ouderling van de Hervormde Kerk van *Grijpskerke* geweest en had zich in de eerste helft van april '36 van de Hervormde gemeente aldaar afgescheiden. Hij was toen 70 jaar oud. Terloops geven we over deze tot nu toe weinig bekende figuur enkele personalia. Hij was op 27 december 1765 in Westkapelle geboren en kwam in 1790 in *Grijpskerke* wonen. Hij was getrouwd met *Neeltje Rubbens*, die op 15 augustus 1822 is overleden, 71 jaar oud. De weduwnaar was toen 57 jaar. Volgens het bevolkingsregister van *Grijpskerke* woonde *Jacob Melis* in 1830 bij zijn schoonzoon *Pieter Six*, landman. Op 8 november 1850 is *Jacob Melis* overleden, 84 jaar oud. Zijn schoonzoon was toen 61 jaar. In bovengenoemde vergadering werd een lijst opgesteld met namen van kleine kinderen, die met toestemming van de ouders tot de Afscheiden gemeente van Biggekerke zouden gaan behoren.²⁶ Het waren er in totaal tien. Vervolgens kwam een heel belangrijk punt aan de orde, namelijk het nu definitief kiezen van 2 ouderlingen en 2 diakenen. Want een kerk zonder kerkeraad is geen Gereformeerde kerk. Aan deze stemming deden de vrouwen vrijwillig niet mee, „betuigende genoeg te zullen nemen in de door de manslidmaten benoemen”. Om die lijn door te trekken werd besloten, dat in het vervolg de kerkeraadsliden alleen door de manslidmaten zouden worden gekozen. De vrouwelijke belijdende leden hadden dus geen stemrecht. Ditmaal was de uitslag dat *Job Wisse* en *Pieter Wijnand* tot ouderling en *Jacobus Konraad* en *Christiaan Dekker* tot diaken werden gekozen. De eerste drie hadden ook al in de Hervormde kerkeraad gezeten. Met de woorden dat ze vertrouwden op de „bekwaam makende genade Gods” namen ze hun roeping aan.

Over elk van de vier hierboven genoemde kerkeraadsliden enkele nadere personalia:

1. *Job Wisse* Willemz, de 66-jarige boer op het hof *Grijpskerke*, getrouwd met *Leuntje Huysman*, had een zware tijd voor de boeg, want nog in hetzelfde jaar 1836 werd hij wegens zijn weigering de hem opgelegde boeten te betalen langdurig in de gevangenis gegijzeld, wat zijn gezondheid geen goed deed. Niet lang daarna – op 25 september 1837 – is hij overleden, 67 jaar oud.
2. *Pieter Wijnand*, boer op *Krommenhoeke*, was jonger en sterker. Hij was getrouwd met *Adriana van Sparretak*. Op 27 januari '68 is hij overleden, 75 jaar oud. Ook hij heeft eind 1836, begin '37 een hele tijd in de gevangenis gezeten.
3. *Jacobus Konraad*, wagenmaker van beroep, was 26 jaar toen hij in 1820 trouwde met de toen 27-jarige huishoudster *Suzanna Wisse*²⁷.

4. *Christiaan Dekker*²⁸, een landbouwer, is eerst getrouwd geweest met *Pieterella Uijterschout*, die op 5 juli '42 overleed, 46 jaar oud. De 50-jarige weduwnaar hertrouwde op 29 september 1843 in Biggekerke met de 41-jarige 'dienstmeid' *Neeltje Zachariasse*.²⁹

In bovengenoemde gemeentevergadering van 4 augustus '36 las ds. Budding aan het eind nog „het gebed voor allen nood der Christenheid” voor, te vinden in de Liturgie „onzer Gereformeerde Kerken”. Hij deed dit met het oog op de *vervolgingen*, waaraan overal in het land de Afscheidenen bloot stonden en die ook in Biggekerke zo maar werkelijkheid konden worden. Tenslotte is „de vergadering in liefde en eendragtigheid uit een gaan”.

Hierna vermeldde ds. Budding als terloops dat ook besloten was in de kerkdiensten voortaan alleen uit de 16-eeuwse psalmberijming van Petrus Datheen te laten zingen. Weinig kon men toen nog vermoeden, dat slechts enkele jaren later de kwestie van het al of niet gebruiken van de oude berijming van Datheen zou leiden tot een scheuring in de Afscheiden kerken van Zeeland.

Met diepe voldoening vermeldde ds. Budding, dat er in de kerkdiensten van zondag 7 augustus 1836 voor het eerst uit de oude psalmen van Datheen was gezongen.

In de middagdienst voor de preek werden de enkele dagen eerder gekozen en hierboven al genoemde ambtsdragers in hun dienst bevestigd, zodat we de datum van *instituering* van de Afscheiden gemeente van Biggekerke moeten stellen op 7 augustus 1836. Uiteraard met ds. Budding als predikant, die een half jaar later tevens als dominee voor de gezamenlijke Zeeuwse gemeenten werd beroepen (8 febr. 1837). Toen hij in het begin van 1839 zijn beroepsbrief in een vergadering verscheurde en in oktober van hetzelfde jaar werd afgezet – de oorzaak hiervan waren vooral de kwestie van het al of niet zingen van de psalmen van Datheen, en het aanvragen van de 'vrijheid' bij de koning – volgde een aantal gemeenten in Zeeland hem geheel of gedeeltelijk. Ook Biggekerke bleef pro-Budding en verdween toen weer uit het kerkverband van de Afscheiden kerken.

Het is trouwens nog de vraag, of deze gemeente wel als zodanig heeft gefunctioneerd in dit kerkverband. In de eerste plaats staat ze namelijk in de notulen van de provinciale vergadering van de eerste jaren nooit als aparte gemeente vermeld.

In de tweede plaats was ds. Budding door allerlei oorzaken vaak en lang afwezig. Hij was in februari 1837 predikant van alle Afscheiden kerken in Zeeland geworden, en was nog in de zomer van 1836 in Middelburg komen wonen. Hij had de pastorie in Biggekerke moeten verlaten, omdat reeds half augustus 1836 zijn opvolger de Hervormde pastorie in Biggekerke betrok.

Daar kwam nog bij, dat 23 november '36 de beide leidinggevende Afscheiden ouderlingen *Job Wisse* en *Pieter Wijnand* in Middelburg in de gevangenis werden gezet, omdat ze in navolging van ds. Budding weigerden hun boeten te betalen. Pas op 31 januari 1837 werden ze ontslagen, maar

niet eerder dan nadat op initiatief van de Middelburgse gemeenten en met medewerking van de overige kerken het boetebedrag was voldaan.³⁰

Zowel *Pieter Wijnand* als *Job Wisse* waren gedetineerd geweest van woensdag 23 november 1836 tot dinsdag 31 januari 1837, dus bijna 10 weken. Het viel te begrijpen, dat die bijna 10 weken lange gevangenisstraf in de winter, doorgebracht in een onverwarmd hok van 3,5 bij 2 m., zowel op de al bejaarde *Wisse* (66) als op de jongere *Wijnand* hun sporen nalieten. Slechts eenmaal per maand mocht de familie de gevangenen bezoeken. Tijdens dat bezoek waren gevangenen en familieleden door een traliehek van elkaar gescheiden. Gelukkig mocht hun van buitenaf eten en drinken worden gebracht, zodat ze het niet met de gewone gevangenskost hoefden te doen. Ook met het slapen zat het wel goed, want de Middelburgse Afscheidene *Johannes van der Meulen* zorgde ervoor, dat er genoeg dekens waren en dat hun bed in orde was. Maar boer *Wijnand* kreeg al de tweede dag na zijn opsluiting het bericht, dat tijdens een zware storm het rieten dak van zijn schuur was afgewaaid. Zo had hij er ook nog beroepszorg bij.

Job Wisse was door zijn verblijf in de gevangenis intussen ziek en neerslachtig geworden en overleed op 25 september 1837, 66 jaar oud. Na zijn vrijlating heeft hij dus niet lang meer geleefd.³¹ We schreven het al.

Voor de jongere en sterkere *Wijnand* – hij is 75 jaar oud geworden – was de taak om de vacante gemeente te leiden toch te zwaar. Zodat we mogen concluderen, dat de in 1836 ontstane Afscheiden gemeente van Bekerke weliswaar nog niet ophield te bestaan, maar zich in haar bijeenkomsten hield aan het toegestane maximum aantal bezoekers van 20. Waarbij we ons bovendien nog afvragen of die samenkomsten wel geregeld werden gehouden.

Dat men af en toe (of geregeld?) wel vergaderde, bewijst een brief van de Afscheiden gemeente te Middelburg, gedateerd 12 september 1839. Het was het crisisjaar waarin ds. Budding afgezet zou worden als predikant van de Chr. Afscheiden gemeenten in Zeeland. De kerkeraad van Middelburg deed nog een uiterste poging door voor te stellen in Goes een classisvergadering te beleggen en daar voorbereidingen ('bereidselen') te treffen voor een a.s. provinciale vergadering. Met het doel tot een 'eindschikking' met Budding te komen, opdat „deze beklagenswaardige toestand der zoo zeer geschokte gemeenten in deze Provincie niet langer in dien staat van oneensgezindheid voortgang hebbe”.

Een exemplaar van dit schrijven ging ook naar Biggekerke, per adres *P. Wijnand*. Al vijf dagen later – 17 september '39 – antwoordde *Wijnand* vanuit Biggekerke, dat ze tegen het voorstel waren, omdat ze in ds. Budding het volste vertrouwen hadden.

Het was waar – aldus *Wijnand* – dat ds. Budding „een geruimen tijd van ons verwijderd is en in andere gemeenten den Gekruisten Christus predikt”. Dit was echter niet de schuld van ds. Budding maar dit lag aan „onze doigheid en loomheid”.³²

Ook ouderling *A. Coppoolse* uit Domburg (St. Jan ten Heere) antwoordde negatief op het voorstel van de kerkeraad van Middelburg en koos partij voor ds. Budding.